

Fantomové hranice jako zdroje dat pro porozumění volbám

Výzkum na pomezí politické geografie a historie ukazuje, že i dávno zaniklé územní jednotky a historické členění prostoru se mohou uplatnit v chování obyvatel v současnosti. Cílem článku je představit fantomové hranice jakožto unikátní typ hranic. Příklad fantomových hranic je představen s využitím digitalizovaných historických dat a dat webových archivů o volebním chování na příkladu prvních prezidentských voleb z roku 2013.

Volby jako odraz veřejného mínění

Volby jsou unikátním výzkumem veřejného mínění. V Česku se jich účastní zhruba osm milionů voličů a pokrývají názory obyvatel z celého území státu. Tím se liší od průzkumů veřejného mínění, kde ke zjištění názoru společnosti na určité téma stačí zhruba tisíc respondentů výběrového šetření. Volby jsou jednoúčelový nástroj k měření popularity. Říkají, kolik hlasů dostali jednotliví kandidáti od voličů. Neříkají, kdo a jak přesně hlasoval. Neříkají také, z jakých důvodů kdo hlasoval a jak si své hlasování zdůvodňoval. Na tyto otázky odpovídá navazující výzkum několika vědeckých disciplín, včetně volební geografie.

Fantomové hranice

Termín fantomová hranice si vědci vypůjčili z medicíny, konkrétně z pojmu fantomová bolest (v něm. *Phantomschmerzen*). Ten označuje pocit pacientů po amputaci končetin, kteří svou již chybějící končetinu stále vnímají. Bolí je něco, co už nemají. V politické geografii definujeme fantomové hranice jako politické hranice, které v současnosti fakticky ani právně neexistují, ale přesto se projevují v chování a jednání obyvatel. Tím se liší od historických, reliktních hranic, které sice ještě existovat mohou, ale již neovlivňují současné dění.

Fantomové hranice použili výzkumníci v řadě zemí Evropy pro vysvětlení volebních výsledků (Jelen, Dostál 2017). A to v případech, kdy volební výsledek neodpovídal současným socioekonomickým podmínkám, ale reflektoval historický vývoj v území a jeho regionální rozdílnost. V těchto případech bylo vysvětlení voleb pomocí stavu současných podmínek neúplné, protože se projevíly dlouhodobé kulturní faktory, o kterých sice víme, ale je těžké je změřit.

Hledání fantomových hranic v Česku vzniklo jako průsečík tří okolností. První byla iniciativa francouzsko-německého týmu, který hledal příklady fantomových hranic v politickém chování v Evropě. Druhý byl projekt volební geografie, který mapoval politické strany a volební výsledky všech demokratických voleb od vzniku Československa (Kostecký a kol. 2014). A třetí okolností byl projekt historických sčítání, který digitalizoval data a mapy z cenzů 1920 až 2011 (Ouředníček a kol. 2017). Díky těmto aktivitám bylo možné propojit historická a současná data do stejných územních jednotek a hledat vzájemné souvislosti.

Prezidentské volby v datech

Přímá volba prezidenta je novinkou našeho volebního systému. První prezidentské volby, v kterých mohli občané Česka zvolit prezidenta přímo, proběhly v roce 2013. Prezident je oficiální hlavou státu, tedy spojením představy většiny občanů o tom, kdo má zastupovat jejich názor na svět. Prezident nemá v našem parlamentním systému velký vliv na ekonomiku, je tak hlavně kulturním a ideovým představitelem společnosti. A v tomto duchu se nese i prezidentská volba, kde převažují diskuze o našich hodnotách, idejích a aspiracích. Tedy o tom, co považujeme za důležité, co považujeme za správné, a jak bychom to chtěli mít.

Základní data o volbách, tedy o volební účasti a hlasování pro volební subjekty spravuje Český statistický úřad. Ten na webu www.volby.cz poskytuje kompletní výsledky voleb, přehledy stran i kandidátů. Unikátní záznam o obsahové stránce prvních prezidentských volbách poskytuje Národní knihovna, respektive její webový archiv (www.webarchiv.cz). Ta kromě archivace všech vydaných knih a dalších periodik archivuje

Martin Šimon

Sociologický ústav
AV ČR, v. v. i. ;
martin.simon@soc.cas.cz

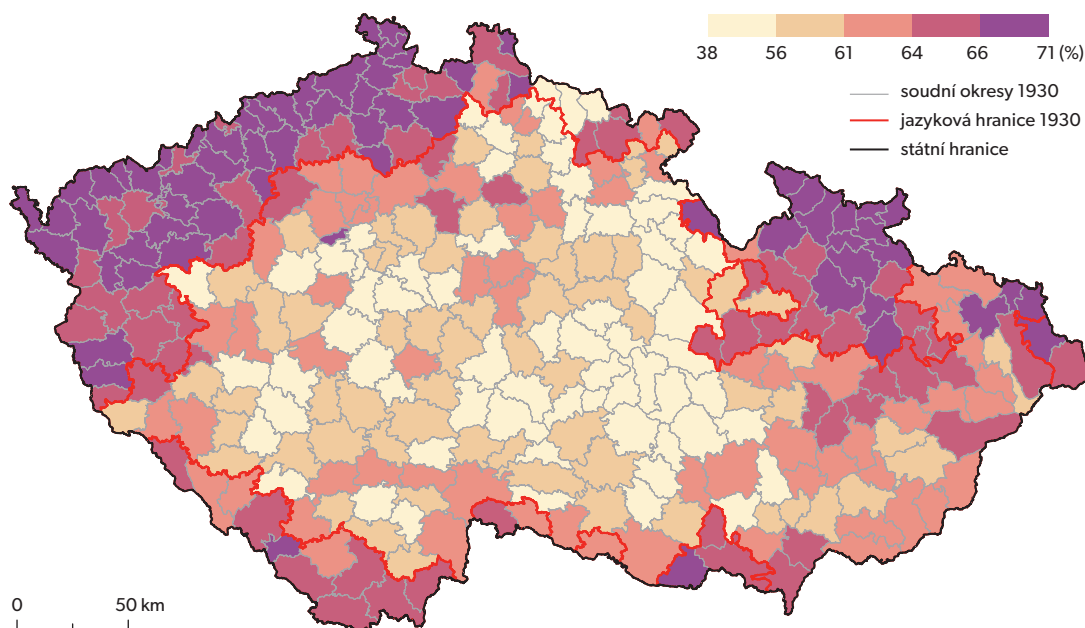
Aplikace do výuky

- 1) Kdo vyhrál ve vaší obci prezidentské volby v roce 2013? Liší se výsledky ve vaší obci od okolních obcí? Navrhněte možné příčiny těchto rozdílů.
- 2) Jaká byla volební účast v prvním a druhém kole prezidentské volby ve vaší obci? Srovnajte volby z roku 2013 a 2018 a pokuste se rozdíly/podobnosti vysvětlit. Data naleznete na webu www.volby.cz.

Poděkování

Příspěvek vznikl v rámci projektu č. DG18P02OVV016 s názvem „Vývoj centralizovaného rozhraní pro vytěžování velkých dat z webových archivů“ v programu NAKI II.

Obr. 1 Volební neúčast v prezidentských volbách 2013. Z kartogramu je patrné, že volební neúčast souvisí s přerušenu osídlení oblastí, kde se po odsunu německého obyvatelstva po druhé světové válce významně proměnila skladba obyvatelstva. Těmito oblastmi jsou okresy za jazykovou hranici z roku 1930 (červená linie), ve kterých v té době mělo většinu německy mluvící obyvatelstvo. Zjišťování fantomové hranice Sudet ovlivnila i prostorová koncentrace hlasování pomocí voličských průkazů v horských oblastech Krkonoš a Šumavy. V lyžařských střediscích hlasoval vysoký počet lidí s voličským průkazem (tedy lidí, kteří mají trvalé bydliště v jiných volebních okrscích) a volební účast se v řadě míst dostala i nad sto procent. Poznámka: Novodobá data jsou přepočtena do soudních okresů z roku 1930. Barevná škála v mapě zobrazuje kvantily, tedy dělí data na pět stejných skupin. Zdroj dat: ČSÚ 2013.

i webové stránky. Můžete si tak prohlédnout „kopii internetu“ z doby prezidentských voleb, i když se momentálně žádné nekonají. Lze se tak zpětně a bez emocí podívat na atmosféru doby a na témata, která příslovečně hýbala společností.

Sudety jako fantomová hranice

České pohraničí se od vnitrozemím liší tím, že zde došlo k přerušení kontinuity vývoje území. V podstatě nikdo, kdo byl před druhou světovou válkou v pohraničí doma, zde nezůstal. A nově přichází převzali opuštěná města a vesnice bez „návodu k použití“ a začali zde vytvářet nové vztahy a souvazečnosti. Efekt proměny obyvatelstva na volební chování bylo možné sledovat až po znovuoživení demokratických voleb po roce 1989. Mapa ukazuje souvislost volební účasti v prezidentských volbách a stability obyvatelstva v území (obr. 1).

Přerušení kontinuity vývoje zřejmě snižuje účast v prezidentských volbách, tedy snižuje zájem o věci veřejné (Šimon 2015). Efekt fantomové hranice je zřetelný u volební účasti, neprojevuje se ale ve vztahu k volbě jednotlivých prezidentských kandidátů. Efekt fantomových hranic se projevuje i u dalších typů voleb, ale nejde ho dost dobře odlišit od jiných prostorových a strukturálních efektů ovlivňujících volební chování. V případě parlamentních voleb ovlivňuje volební účast současná ekonomická situace, nabídka stran a nabídka kandidátů ve volebním obvodu. Na rozdíl od prezidentských voleb je kandidátů mnoho a volební účast ovlivňuje nejen obecná známost kandidátů, ale také jejich popularita v místě bydliště.

V mapě se zobrazení efektu fantomové hranice Sudet částečně překrývá s vlivem perifernosti na volební účast. V periferiích je to doslovně všude

daleko, tedy i k volební urně. Není proto nijak překvapivé, že je volební účast v periferních oblastech o trochu nižší. Pro rozlišení těchto dvou efektů je vhodné se podívat na území, které je sice periferní, ale nikdy nebylo součástí Sudet. Nižší volební účast je proto například i na moravsko-slovenském pomezí, které nebylo nikdy vysídlené, pouze se zde začal po rozdělení Československa uplatňovat efekt hranice a začala se vytvářet příhraniční periferie. Mediální zprávy o „odlišném volebním chování Sudet“ jsou tak povětšinou liché, zaměřující socioekonomické znevýhodnění v pohraničí za kulturní rozdíly způsobené poválečným dosídlením.

Odkaz fantomových hranic

V souhrnu lze fantomové hranice číst jako připomínku zlomů v naší historii, ale také jako doklad setrvalosti kultury v regionech, která se podílí na formování našeho současného jednání.

Literatura a zdroje dat

- JELÉN, L., DOSTÁL, P. (2017): Fantomové hranice – historické podmíněnosti politických a socioekonomických rozhraní současné Ukrajiny. *Mezinárodní vztahy*, 52(3), 70–89.
- KOSTELECKÝ, T., MIKEŠOVÁ, R., POLÁKOVÁ, M., ČERMÁK, D., BERNARD, J., ŠIMON, M. (2014): Koho volí Vaši sousedé? Prostorové vzorce volebního chování na území Česka od roku 1920 do roku 2006, jejich změny a možné příčiny. Sociologické nakladatelství SLON, Praha.
- OUŘEDNÍČEK, M., JÍCHOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. eds. (2017): Historický atlas obyvatelstva českých zemí. Karolinum, Praha.
- ŠIMON, M. (2015): Measuring phantom borders: The case of Czech/Czechoslovakian electoral geography. *Erdkunde*, 69(2), 139–150.

Abstract

Phantom Borders: less know data sources for understanding elections.

The aim of this article is to report about phantom borders as a unique type of border. Current research in political geography and history shows that even no longer existing legal and political borders can still play a role in various societal practice and behaviour. In this paper, digitalised historical data and web archive data on electoral behaviour are used to exemplify the phantom borders in the first Czech presidential election in 2013.

Volební den!

Zajímám se o vás, lidi!

Nech mě, laskavě, domluvit!

To je zase výběr...

Snížím daně i státní dluh!

Žádný střet zájmů tu není!
Pokud prohrajú, skončím.

VOLEBNÍ KAMPAŇ

Bude líp?

Á, aj, aj... K té kampani musím
přihodit ještě antikampan.

Tak tam hodím nejmenší zlo.

VOLEBNÍ VÝSLEDKY

Odvoleno a děj se vůle boží!

Dobry, ale teď začínají sčítat
pravobáskate z Prahy.

Bez koalice
byste byli nučy.

Kdo ještě nebyl ministrem?

Volby

České parlamentní volby z geografické perspektivy
Volební manipulace v Česku
Jak se můžeme zapojit do fungování obce

3

Tento soubor (článek) je vlastnictvím časopisu Geografické rozhledy a podléhá právní ochraně. ■ Vydavatel i nakladatel časopisu si vyhrazují právo článek zveřejňovat na webových stránkách a sociálních sítích časopisu za účelem propagace časopisu. ■ Dílo není určeno ke komerčnímu využití. Smí se šířit, pokud jsou korektně uvedeny údaje o autorovi, článku a jako zdroj citován časopis Geografické rozhledy.